

ทฤษฎีสัจธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท: ศึกษาวิเคราะห์

The Theory of truth in Theravada Buddhist Philosophy: Analytical Study

พระครูปลัดสุวัฒนวิสุทธิสารคุณ

Phrakhrupaladsuwatthanawisutthisarakun

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Graduate School, Mahamakut Buddhist University

E-mail: maghavin9@yahoo.com

Received: March 03, 2025; Revised: April 12, 2025; Accepted: April 18, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาทฤษฎีสัจธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท จากการศึกษาพบว่า ความรู้ที่เกิดตามแนวทางของพุทธปรัชญาเถรวาทนั้นเป็นความรู้ที่บริสุทธิ์และแท้จริง เป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าปฏิบัติอยู่เป็นเวลา 6 ปี และพระองค์ทรงได้พบเห็นสิ่งที่ถือว่าเป็นความจริงแท้แน่นอนทนต่อการพิสูจน์ และจะต้องเป็นสิ่งที่พิสูจน์ได้ว่าจริง นอกจากนี้จะสัมพันธ์กับประโยชน์เชิงปฏิบัติแล้ว ความจริงยังสัมพันธ์กับการได้พิสูจน์ทดสอบว่าจริงด้วยตนเองในระดับของประสบการณ์ระดับประสาทสัมผัสหรือเหนือประสาทสัมผัสธรรมดา ซึ่งทฤษฎีสัจธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาทมีอยู่ 4 ประการ ได้แก่ 1) การเกิดและดับของจิต 2) การเกิดและการตายของสรรพสิ่ง 3) กรรมวิภาค และ 4) นิพพาน ทั้งนี้ทฤษฎีสัจธรรมเหล่านี้จะต้องอยู่บนหลักการที่ว่า 1) ความจริงจะต้องตรงกันระหว่างการรับรู้และสิ่งภายนอก หรือความจริงจะต้องตรงกันกับข้อเท็จจริง ถ้าขัดแย้งไม่ตรงกันก็ถือว่าไม่เป็นความจริง 2) ความจริงจะไม่ขัดแย้งกันในส่วนทั้งหมด หรือจะต้องมีความสอดคล้องกัน หลักคำสอนทางพุทธปรัชญาจะไม่เน้นเฉพาะความจริงที่ลงรอยกันทางทฤษฎีเท่านั้น แต่ยังเน้นถึงความจริงที่ลงรอยกันระหว่างภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติด้วย 3) ความจริงเป็นอัตตประโยชน์ที่ได้จากการปฏิบัติหรือสิ่งที่เป็นจริงตามหลักการของพุทธปรัชญาความจริงทุกอย่างจะต้องมีประโยชน์ หรือประโยชน์ทุกอย่างจะต้องเป็นจริง และความจริงนั้นจะต้องเป็นสิ่งที่พิสูจน์ได้ด้วยประสบการณ์สามัญหรือประสบการณ์พิเศษที่สามารถนำไปปฏิบัติได้และผลการปฏิบัตินั้นจะต้องนำไปสู่ความสงบสุขจริงที่สูงขึ้นไป และ 4) ความจริงจะต้องสิ่งที่พิสูจน์ทดลองได้ หรือพิสูจน์ได้ด้วยประสบการณ์นั้นๆ จะต้องมีเหตุผล พิสูจน์ทดลองได้ เป็นที่ยอมรับโดยนักปราชญ์ทั้งหลาย และเป็นความจริงสากลตลอดไป

คำสำคัญ: ศึกษาวิเคราะห์, ทฤษฎีสัจธรรม, พุทธปรัชญาเถรวาท

Abstract

This academic article aims to study the theory of truth in Theravada Buddhist philosophy. The study found that:- Knowledge that arises according to Theravada Buddhist philosophy is pure and true knowledge. This is what the Buddha practiced for 6 years. And He has seen things that are considered to be true, certain, and resistant to proof. And it must be something that can be proven true. In addition to being related to practical benefits, Truth also involves being able to prove it to be true on the level of sensory or super sensual experience. There are four theories of truth in Theravada Buddhist philosophy: 1) The arising and passing away of the mind, 2) The birth and death of all things, 3) Karma and 4) Nirvana. However, these theories of truth must be based on the principle that: 1) Truth must be consistent with perception and external things, or truth must be consistent with facts. If it contradicts or is not consistent, it is considered untrue. 2) The truth must not contradict the whole, or must be consistent. Buddhist philosophical teachings do not focus only on theoretically consistent truths. But it also emphasizes the truth that is consistent between theory and practice. 3) Truth is the benefit gained from practice or something that is real. According to the principles of Buddhist philosophy, all truth must be useful, or all usefulness must be true, and that truth must be something that can be proven through ordinary or special experience that can be put into practice, and the results of that practice must lead to a higher level of true peace and 4) Truth must be something that can be proven experimentally or proven through experience. It must be reasonable, testable, accepted by scholars, and a universal truth forever.

Keywords: Analytical Study, The theory of truth, Theravada Buddhist Philosophy.

บทนำ

จากอดีตจนถึงปัจจุบันนี้ อาจกล่าวได้ว่าในกลุ่มของผู้แสวงหาความจริง (truth) ซึ่งเป็นเรื่องของญาณวิทยา (Epistemology) การจะเข้าถึงความเป็นจริงได้นั้นจำเป็นต้องอาศัยวิธีการค้นหาความจริง แต่ความจริงที่ได้รับนั้นจะตรงกับความเป็นจริงหรือไม่ยังเป็นปัญหาที่ถกเถียงกันอยู่อย่างกว้างขวางในสาขาวิชาปรัชญา เมื่อเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับญาณวิทยา ที่จะกล่าวถึงความรู้ซึ่งมักจะมีปัญหามานำให้ขบคิดกันอยู่เสมอและปัญหาที่พบบ่อยมากที่สุดคือความรู้คืออะไร? (What is knowledge?) ซึ่งปัญหานี้ก็ได้มีกลุ่มนักคิดหรือนักปราชญ์บางกลุ่ม หรือบางคนพยายามแสวงหาคำตอบมาเป็นระยะเวลาอย่างยาวนาน จึงทำให้มีคำตอบเกี่ยวข้องกับความรู้มีอยู่มากมาย ทั้งที่เป็นคำตอบที่เหมือนกันและแตกต่างกันไป แต่ดูเหมือนว่าคำตอบที่ได้มักจะเป็นแค่ความคิดความเชื่อของนักปราชญ์หรือกลุ่มชนในยุคนั้นๆ เท่านั้น จากประวัติศาสตร์ได้มีความพยายามในการตอบปัญหาความรู้คืออะไร? มาเป็นระยะเวลานานแล้ว เท่าที่ประมวลได้ก็คือตั้งแต่ยุคสมัยของเพลโต (Plato) นักปราชญ์เมธีชาวกรีก เป็นต้นมาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน สำหรับปัญหาความรู้คืออะไรก็จะมีปรากฏรายละเอียดของคำตอบอยู่ในส่วนของการศึกษาวิชาปรัชญาตะวันตก สำหรับพุทธปรัชญาเถรวาทนั้นมีการถือเอาความจริงหรือสัจธรรม

เป็นสิ่งสำคัญเพราะคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้านั้นนับเป็นสัจธรรม แต่หลังจากที่พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้ว ชาวพุทธหรือบุคคลใดก็ได้มีโอกาสที่จะได้เห็นหรือได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าอีก แต่ว่าสัจธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ที่ทรงแสดงไว้นั้นยังคงเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขแก่บุคคลผู้นำเอาหลักธรรมคำสั่งสอนที่เหมาะสมกับตนไปประพฤติปฏิบัติ ทั้งในระดับโลกิยะและระดับโลกุตระมาจนกระทั่งถึงทุกวันนี้และแพร่หลายไปทั่วโลก ประเด็นนี้เองที่ทำให้ผู้เขียนเกิดคำถามขึ้นว่า “อะไรคือความจริงในพุทธปรัชญาเถรวาท ด้วยเหตุนี้ จึงทำให้ผู้เขียนต้องการคำตอบ จึงศึกษาค้นคว้าถึงความจริงในพุทธปรัชญาเถรวาทจากตำราต่างๆ โดยเฉพาะคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และอนุฎีกา เป็นต้น เพื่อรวบรวมข้อมูลต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับความจริง และเพื่อเป็นการแสวงหาคำตอบ ฉะนั้น ในบทความวิชาการนี้ จะศึกษาแสวงหาความหมายที่เกี่ยวกับความรู้ที่จะนำเข้าสู่ความรู้ที่เป็นจริง หรือที่เรียกกันว่า สัจธรรม ซึ่งเป็นสิ่งที่พุทธปรัชญาเถรวาทยอมรับและเข้าใจกันได้โดยทั่วไป

มนุษย์กับความรู้

ความรู้ที่เกิดขึ้นแก่มนุษย์โดยทั่วไป มีอยู่ 3 ประการด้วยกัน คือ

ประการที่ 1 ได้แก่ ความรู้ที่เกิดขึ้นจากแรงศรัทธา หรือความเชื่อ (belief) ซึ่งความรู้ชนิดนี้ จะเป็นสิ่งที่ไม่ได้มีเหตุผล ได้ยินได้ฟังมาแล้วก็เชื่อว่าสิ่งนั้นเป็นความจริง เช่น มีบุคคลที่นำเชือกมาเล่าให้ฟังว่าได้พบสัตว์ประหลาดชนิดหนึ่งมีหัวเป็นมังกร มีตัวเป็นม้าอยู่ในทะเลจีน ก็เชื่อว่ามันมีจริง โดยไม่ได้พิจารณาไตร่ตรอง ใคร่ครวญหาเหตุผลว่าน่าจะเป็นไปได้หรือไม่ประการใด เป็นต้น (ปัญญานันท, 2542)

ประการที่ 2 ได้แก่ ความรู้ที่เกิดจากการคิด พิจารณาหาเหตุผล หรือปรัชญานั่นเอง ความรู้ระดับนี้เป็นสิ่งที่ดูๆ แล้วก็น่าเชื่อถืออยู่เหมือนกัน แต่ในบางครั้งก็เป็นความรู้ที่ได้แต่คิดเท่านั้น คือไม่สามารถจับต้องสัมผัสและพิสูจน์ได้ ฉะนั้น ความรู้ในระดับนี้ จึงเป็นความรู้ที่เกิดหลังจากการศึกษาหรือฟังแล้วก็น่าเชื่อถือ ดูๆ ไปก็มีเหตุผล ความรู้ในระดับปรัชญานี้ถือว่าอยู่กึ่งกลางระหว่างความรู้ที่เกิดจากศรัทธา (belief) และวิทยาศาสตร์ (Science) เช่น คำกล่าวที่ว่า หนามแหลมปมีคนเสียม มะนาวกลมเกลี้ยงปมีคนกลิ้ง เด็กจะดีก็ดีเองไม่เกี่ยวกับการฝึกอบรมแต่ประการใด เพราะหนามจะแหลมก็แหลมเองตามธรรมชาติ ไม่มีใครไปเสียมหรือไปกลิ้งมันแต่ประการใด ดังนั้น เด็กจะดีก็ดีเองไม่ต้องมีใครไปสั่งไปสอนแต่ประการใด เป็นต้น ความคิดดังกล่าว ฟังดูก็มีเหตุผลดี (ปัญญานันท, 2542: 2) แต่ก็ยังไม่ถือว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้องเสมอไป คือ บางครั้งคำกล่าวนี้ อาจจะเป็นจริงก็ได้ บางครั้งอาจจะใช้ไม่ได้ คือ ยังหาความแน่นอนจริงแท้ไม่ได้อยู่นั่นเอง

ประการที่ 3 ได้แก่ ความรู้ที่เกิดจากการวิจัย (research) หรือความรู้ที่เป็นวิทยาศาสตร์ (Science) ความรู้ประเภทนี้ เป็นความรู้ที่เกิดจากการสังเกตการทดลอง การจัดประเภท การอธิบาย การวิเคราะห์ การสังเคราะห์ การอนุมาน และอุปมาน (รศ.ชัยวัฒน์ อัดพัฒน, 2529) ความรู้ในระดับนี้จะเริ่มต้นจากการกำหนดสมมติฐาน (hypothesis) ขึ้นเพื่อทำการพิสูจน์ สมมติฐานนั้นอาจมีลักษณะเป็นความเชื่อ เป็นคำกล่าวที่มีเหตุผล หรือเป็นความคิดอย่างใดอย่างหนึ่งที่น่าจะนำมาพิสูจน์ว่า เป็นความจริงหรือไม่ประการใด เช่น กรณีนักวิทยาศาสตร์ชื่อนิวตัน (Newton) ไปนอนเล่นอยู่ที่ใต้ต้นแอปเปิ้ลและผลแอปเปิ้ลได้ร่วงลงมาสู่พื้นดิน นิวตัน (Newton) จึงพิจารณาหาเหตุผลว่า เหตุใดลูกแอปเปิ้ลจึงไม่หล่นออกไปนอกโลก คงจะเป็นเพราะโลกมีแรงดึงดูดต่อสรรพสิ่งต่างๆ บนพื้นโลก วัตถุต่างๆ จึงไม่ตกออกไปนอกโลก นิวตัน (Newton) จึงกำหนดสมมติฐานเบื้องต้น เพื่อทำการพิสูจน์ว่าโลกมีแรงดึงดูด เป็นต้น

ขั้นต่อไปเมื่อได้ทำการกำหนดสมมติฐานขึ้นเพื่อทำการพิสูจน์แล้ว ก็ต้องลงมือทำการทดลอง (experiment) เพื่อหาข้อมูลและข้อเท็จจริงมาพิสูจน์ว่าสมมติฐานที่กำหนดไว้นั้น เป็นความจริงหรือไม่ประการใด กำหนดเป็นทฤษฎี (Theory) ขึ้น (ปัญญานันโท, 2542)

อาจกล่าวได้ว่าความรู้ที่เกิดขึ้นแก่บุคคลโดยทั่วไป 3 ประการนั้น ในทางพุทธปรัชญาเถรวาท ถือว่าเป็นความรู้ในระดับสมมติสัจจะเท่านั้น ยังเป็นความรู้ที่เปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่นได้ คือ เข้ากับกาลสมัย ได้เป็นบางช่วงเวลาเท่านั้น จากจุดบกพร่องนี้เองพุทธปรัชญาเถรวาทจึงได้เสนอความรู้ในระดับที่ 4 คือ ความรู้ระดับปรมาตสัจจะ (metaphysical truth) ขึ้น ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบการเกิดความรู้ในพุทธปรัชญาเถรวาทกับนักปราชญ์ทั่วไปแล้วก็สามารถจัดเป็นตารางเปรียบเทียบได้ดังนี้

ตารางที่ 1 เปรียบเทียบการเกิดความรู้ในพุทธปรัชญาเถรวาทกับนักปราชญ์ทั่วไปแบบที่ 1

นักปราชญ์ทั่วไป	พุทธปรัชญาเถรวาท
ความรู้ระดับศรัทธา	สุตมยปัญญา
ความรู้ระดับปรัชญา	จินตามยปัญญา
ความรู้ระดับวิทยาศาสตร์	ภาวนามยปัญญา

ตารางที่ 2 เปรียบเทียบการเกิดความรู้ในพุทธปรัชญาเถรวาทกับนักปราชญ์ทั่วไปแบบที่ 2

นักปราชญ์ทั่วไป	พุทธปรัชญาเถรวาท
ความรู้ระดับศรัทธา	สมมติสัจจะ
ความรู้ระดับปรัชญา	สมมติสัจจะ
ความรู้ระดับวิทยาศาสตร์	สมมติสัจจะ
	ปรมาตสัจจะ

จากตารางที่ 1 และ 2 จะเห็นได้ว่า ความรู้ที่เกิดตามทัศนะของนักปราชญ์ทั่วไปกับพุทธปรัชญาเถรวาท มีลักษณะคล้ายกันอยู่ แต่เมื่อดูให้ละเอียดถี่ถ้วนลงไปแล้ว ความรู้ที่เกิดจากการได้ยินได้ฟัง (สุตมยปัญญา) ความรู้ที่เกิดจากความคิด (จินตามยปัญญา) และความรู้ที่เกิดจากการทดลองปฏิบัติ (ภาวนามยปัญญา) ตามทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาทจะมีความลึกซึ้งกว่า ด้วยว่าเป็นความรู้ที่เกิดจากการปฏิบัติด้วยตนเอง และผลที่ได้ก็สามารถพิสูจน์หาความจริงได้ตลอดเวลา ทุกสถานที่ ยิ่งมามองด้านความจริงสมมติ (สมมติสัจจะ) และความจริงปรมาต (ปรมาตสัจจะ) แล้ว ความรู้ที่เกิดจากความเชื่อ (ศรัทธา) ความรู้ที่เกิดจากการคิดหาเหตุผล (ปรัชญา) และความรู้ที่เป็นวิทยาศาสตร์ ยิ่งเทียบได้กับความจริงเพียงสมมติเท่านั้น ด้วยว่าความจริงตามทัศนะของนักปราชญ์ทั่วไปนี้ จะเป็นความจริงได้บางครั้ง บางคราวของบางช่วงเวลาเท่านั้น แต่ปรมาตสัจจะของพุทธปรัชญาเถรวาทสามารถทดลองเพื่อหาข้อเท็จจริงได้เสมอตลอดเวลาทุกสถานที่

ทฤษฎีสัจธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท

เป็นที่เข้าใจกันแล้วว่าความรู้ที่เกิดตามแนวทางของพุทธปรัชญาเถรวาทนั้น ถือได้ว่าเป็นความรู้ที่บริสุทธิ์และแท้จริง (สัจธรรม) คือ เป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าปฏิบัติอยู่เป็นเวลา 6 ปี ในสิ่งนั้นที่พระองค์ทรงได้พบ เห็นถือว่าเป็นความจริงแท้ แน่นนอน ทนต่อการพิสูจน์ และสิ่งที่เป็นจริงนั้น จะต้องเป็นสิ่งพิสูจน์ได้ว่าจริง ความจริงนั้นนอกจากจะสัมพันธ์กับประโยชน์เชิงปฏิบัติแล้ว ความจริงยังสัมพันธ์กับการได้พิสูจน์ทดสอบว่าจริง (verification) ด้วยตนเอง ในแง่ที่ว่าความจริงนั้นมีคุณลักษณะที่จำเป็นอย่างหนึ่ง คือ จะต้องเป็นสิ่งที่สามารถพิสูจน์ทดสอบได้ด้วยประสบการณ์ ซึ่งอาจจะเป็นประสบการณ์ระดับประสาทสัมผัส (sensory experience) หรือประสบการณ์ในระดับเหนือประสาทสัมผัสธรรมดา (extrasensory experience) ก็ได้ (ลักษณะวัด เจริญพงศ์, 2541) ฉะนั้น เพื่อให้เป็นการเข้าใจความรู้ที่แท้จริง หรือทฤษฎีสัจธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาทมากยิ่งขึ้น ต่อไปนี้ ผู้เขียนจะขอกล่าวถึงทฤษฎีความเป็นจริงหรือทฤษฎีสัจธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาทมาชี้แจงอภิปราย เพื่อยืนยันว่าทฤษฎีความจริงหรือทฤษฎีสัจธรรมแห่งคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้ามีอยู่จริง

1. ทฤษฎีสัจธรรม: การเกิดและดับของจิต

พุทธปรัชญาเถรวาทได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับจิตไว้ว่า “ธรรมชาติที่ชื่อว่าจิต เพราะอรรถว่าคิด อธิบายว่า รู้อารมณ์ฯ เหมือนอย่างที่ท่านอาจารย์กล่าวไว้ว่า จิตมีการรู้แจ้งอารมณ์เป็นลักษณะดังนี้จริงอยู่ แม้เมื่อมีนิสสัยปัจจัยและสมนันตรปัจจัย เป็นต้น จิตก็เกิดขึ้นไม่เว้นจากอารมณ์เป็นลักษณะ (มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, 2506) จากคำนิยามนี้ก็เห็นได้ว่า สภาพของจิตนั้นมีการรับรู้อารมณ์เป็นลักษณะ มีการเกิดขึ้นก่อนและเป็นประธานในธรรมทั้งปวง คือ เมื่อจิตดวงหนึ่งเกิดขึ้นก็เป็นปัจจัยทำให้จิต อีกดวงหนึ่งเกิดขึ้นติดต่อกันอย่างไม่ขาดสาย (พระมหากานต์ชัย จิรกนโธ (แสงแก้ว), 2543)

จากการที่จิตมีการเกิดดับอย่างรวดเร็วและต่อเนื่องกันอยู่ตลอดเวลา จิตดวงเดิมเกิดขึ้น ตั้งอยู่ แล้วก็ดับไป จิตดวงใหม่ก็เกิดขึ้นมาแทนที่แล้วก็ดับไปอีก เกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป ติดต่อกันจนหาที่สิ้นสุดมิได้ แม้ว่าร่างกายจะแตกสลายไปจากโลกนี้แล้ว จิตดวงใหม่ก็ย่อมจะเกิดขึ้นมาแทนที่อีกหาดับสนิทไม่ ทั้งนี้ เนื่องจากจุดเกิดขึ้นได้ เพราะมีเหตุมีปัจจัยทำให้เกิดขึ้น เมื่อเหตุและปัจจัยยังมีอยู่ จิตดวงใหม่ ย่อมจะต้องเกิดมาแทนที่อีก (ปัญญานันโท, 2542) ฉะนั้น จึงถือได้ว่าจิตเป็นสภาวะธรรมที่ตกอยู่ภายใต้อำนาจแห่งสามัญญลักษณะ หรือไตรลักษณ์ (ลักษณะ 3 อย่าง) คือ อนิจจา ความเป็นของไม่เที่ยง ทุกขตา ความเป็นทุกข์ และอนัตตา ความเป็นของไม่ใช่ตัวตน (ส.สพ. 18/1/1) และในขณะที่จิตหนึ่งๆ หรือขณะที่จิตเกิดขึ้น ตั้งอยู่และดับไปนั้น จิตจะตกอยู่ภายใต้ลักษณะ 3 คือ อุปาทะ-เกิดขึ้น ฐิติ-ตั้งอยู่ และภังคะ-ดับไป จิตทุกดวงที่เกิดขึ้นจะต้องประกอบไปด้วย 3 ลักษณะใหญ่นี้เสมอ จิตดวงเก่าก่อนจะดับก็ทำหน้าที่เป็นเหตุปัจจัยให้จิตดวงใหม่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องไม่ขาดสาย (พระมหากานต์ชัย จิรกนโธ (แสงแก้ว), 2543) และการที่จิตดวงหนึ่งดับไปและจิตดวงใหม่เกิดขึ้นมาแทนที่ต่อๆ กันไปนั้นจิตดวงหนึ่ง ได้รับสืบทอดคุณสมบัติบางอย่างจากจิตดวงเดิมไว้ด้วย เช่น การสั่งสม จตจำสิ่งต่างๆ การสั่งสมความรู้ความสามารถ คุณธรรม สติปัญญา ผลบุญ และผลบาปต่างๆ ไว้ มนุษย์โดยทั่วไปจึงเข้าใจกันว่าจิตดวงเดิมยังคงสภาพอยู่ เพราะยังมีความสามารถในการจดจำ สติปัญญาเหมือนเดิมมิได้เปลี่ยนแปลง (ปัญญานันโท, 2544) จากจุดนี้พุทธปรัชญาเถรวาทจึงได้สอนให้มองเห็นความจริงของสภาพจิต ซึ่งมีความเป็นสัจธรรมอยู่ คือ มีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป และให้มองเห็นว่า จิตที่มีอยู่นี้มีการเกิดดับอยู่ตลอดเวลา หมายความว่า

จิตทุกดวงหรือทุกขณะที่เกิดขึ้นต่างเป็นปัจจัยของกันและกัน ซึ่งการที่จะดับจิตได้ ก็คือให้ตัดเหตุและปัจจัยที่ทำให้จิตเกิดขึ้น ได้แก่ การเข้าถึงนิพพานนั่นเอง

2. ทฤษฎีสัจธรรม: การเกิดและการตายของสรรพสิ่ง

สรรพสิ่งในที่นี่ หมายถึง สิ่งขารหรือสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่ง ได้แก่ สิ่งที่อยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ธรรมชาติ ธรรมดาได้ค้ำกันเข้าจากจุดที่ย่อยที่สุดที่เรียกว่า ธาตุ และในธาตุเหล่านั้น ก็มีส่วนผสมของดิน น้ำ ลม ไฟ อากาศ และแม้แต่วิญญาณธาตุ แต่จะอย่างไรก็ตามโดยลักษณะของตนเอง ซึ่งสามารถจะย่อยออกไปเป็นอนุ เป็นปรมาณู สิ่งทั้งหลายในโลกนั้นจึงเกิดขึ้น จากการเกาะกุมของกลุ่มย่อยๆ คือ บรรดาอนุทั้งหลาย ทำให้เกิดเป็นสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิตขึ้นในโลก ฉะนั้น ในที่นี้จึงสรุปไว้เป็น 2 อย่าง คือ 1) อุปาทินนสังขาร ได้แก่ สังขารที่มีใจครอง คือ มนุษย์ สัตว์ดิรัจฉาน เทวดา สัตว์นรก เปรต และอสุรกาย เป็นต้น ซึ่งสังขารเหล่านี้เป็นสังขารที่มีใจครอง และมีความนึกคิดเคลื่อนไหวได้มีการเวียนว่ายตายเกิด 2) อนุปาตินนสังขาร ได้แก่ สังขารที่ไม่มีใจครอง คือ หิน กรวด ทราย แม่น้ำ ต้นไม้ ภูเขา แผ่นดินและอากาศ เป็นต้น ซึ่งสังขารเหล่านี้ถึงแม้ จะไม่มีวิญญาณหรือไม่มีใจครอง แต่ในที่สุดของมันแล้ว ก็ต้องตกอยู่ภายใต้เงื่อนไขของธรรมชาติเหมือนกัน (พระราชธรรมนิเทศ (ระบบ ฐิตญาณโณ), 2535)

ผู้ที่ทราบความเป็นจริงของสังขารทั้ง 2 แบบแล้วจากพุทธปรัชญาเถรวาท คือ ไม่ว่าจะเป็สังขารที่มีใจครองและไม่มีใจครอง เมื่อมีการเกิดขึ้น (อุปาทะ) ตั้งอยู่ (ฐิติ) แล้วต้องดับไป (กังคะ) อย่างแน่นอน ฉะนั้น สรรพสิ่งจึงถูกมองว่ามีการเกิดขึ้นเป็นเบื้องต้น มีการตั้งอยู่เป็นท่ามกลาง และมีการตายหรือดับไปในที่สุด ย่อมทำให้สังขารทั้ง 2 นี้เป็นสังขารที่เปลี่ยนแปลงได้เร็วกว่าผู้ไม่ทราบความเป็นจริงของสังขารดังกล่าวมาแล้วนั้น

3. ทฤษฎีสัจธรรม: กรรมวิภาค

จากคำกล่าวที่ว่า “ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว” นั้น ดูเหมือนว่าจะเป็นจุดยืนของความเป็นสัจธรรมหรือเที่ยงแท้แน่นอนของคำสอนเรื่องกรรม ด้วยว่าพระพุทธศาสนาถือว่าเป็นศาสนาที่มีเหตุผลมากที่สุดศาสนาหนึ่ง คือ พระพุทธศาสนาสอนให้เชื่อในความเป็นจริงของเหตุและผล เมื่อเหตุดีผลก็จะต้องดีด้วย เมื่อเหตุไม่ดี ผลที่ออกมาก็ต้องไม่ดีด้วย เป็นไปไม่ได้ที่คนทำดีจะได้รับความสะดวกสบาย เพราะการกระทำดีเป็นเหตุและคนทำชั่วจะได้รับความสะดวกสบาย เพราะการกระทำชั่วเป็นเหตุหมายความว่า คนทั้ง 2 ประเภทนั้น อาจได้รับผลในทางตรงกันข้ามกับกรรมที่เข้ากระทำในปัจจุบัน หากเป็นเช่นนั้นบุคคลต้องเข้าใจว่า ผลที่เขาได้รับนั้นเป็นผลแห่งอดีตกรรม อาจเป็นอดีตไกลหรือใกล้ก็ตาม (พระราชธรรมนิเทศ (ระบบ ฐิตญาณโณ), 2535) ฉะนั้น คำสอนเรื่องกฎแห่งกรรมหรือกฎที่ว่า “ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว” ในพุทธปรัชญาเถรวาท จึงเป็นสัจธรรมที่ เที่ยงแท้ แน่นนอน ไม่มีการเปลี่ยนแปลงและสมเหตุสมผลมากที่สุด

4. ทฤษฎีสัจธรรม: นิพพาน

สภาวะที่เป็นจริงสูงสุดในพุทธปรัชญาเถรวาทมีอยู่ 4 ประการด้วยกัน คือ 1) จิต คือ สภาพที่คิดหรือสภาวะที่รู้อารมณ์ มีทั้งหมด 89 หรือ 121 ดวง 2) เจตสิก คือ คุณสมบัติหรืออาการของจิตเป็นสภาวะที่เกิดขึ้นกับจิต มีทั้งหมด 52 ดวง 3) รูป ได้แก่ รูปร่างกาย อันประกอบไปด้วยมหาภูตรูป 4 และอุปาทายรูป 24 4) นิพพาน ได้แก่ สภาวะที่สิ้นกิเลสและทุกข์ทั้งปวง หรือสภาวะที่ปราศจากตัณหา (พระเทพวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวัณโณ), 2535)

ก็ในบรรดาปรมัตถธรรม 4 ประการข้างต้นนี้ 3 ประการข้างต้น ล้วนตกอยู่ภายใต้กฎไตรลักษณ์ คือ ตกอยู่ในสภาพไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตา แต่ประการที่ 4 คือ นิพพานนั้น ถึงจะตกอยู่ภายใต้กฎไตรลักษณ์ แต่ก็ถือได้ว่ามีความเป็นสัจธรรมมากที่สุด เพราะมีความสงบจากเพลิงทุกข์เป็นลักษณะ มีความไม่แตกดับเป็นกิจ ไม่มีนิमितเครื่องหมายเป็นอาการปรากฏ มีความออกไปจากภพเป็นผล (พระราชธรรมนิเทศ (ระบบ ฐิตญาโณ), 2535) ฉะนั้น นิพพานในพระพุทธศาสนาจึงมีความเป็นสัจธรรม และนิพพานนี้มีสภาพที่บุคคลสามารถเข้าถึงได้ บุคคลจะเข้าถึงได้หรือไม่ ก็ขึ้นอยู่กับเหตุมากกว่า คือ เมื่อมีการปฏิบัติ (เหตุ) ที่เหมาะสมถูกต้องแล้ว ผลที่ได้คือเข้าถึงนิพพานแน่นอน ดังมีผู้กล่าวไว้ว่า “ทางเดินมีอยู่ คนเดินทางย่อมมี ผู้เดินทางถึงที่ย่อมมี ฉันท มรรค 8 มีอยู่ ผู้ปฏิบัติตามมรรค 4 ย่อมมี ผู้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ (นิพพาน) ย่อมมีได้เช่นกัน (สุขพัฒน์ ทองเพ็ญ, 2542) การยืนยันว่า นิพพานเป็นสัจธรรมนั้น จึงมีความเหมาะสมอยู่มากทีเดียว ถึงแม้ว่าบางครั้งนิพพานจะเป็นธรรมที่พ้นจากเหตุผลก็ตาม ยิ่งงเสียนิพพานก็ยังเป็นสภาพที่สรรพสัตว์เข้าถึงได้ แต่ก็ขอให้เข้าใจว่า การเข้าถึงนิพพานไม่ใช่เหมือนกับการเข้าถึงสถานที่โดยทั่วไป ด้วยว่านิพพานมิได้มีความหมายเป็นบ้านเมือง หรือโลกของพระผู้เป็นเจ้าของที่เต็มไปด้วยความสุขชนิดที่ไฝฝืนกันและมีความเป็นอยู่อย่างนิรันดร และนิพพานมิใช่มีความหมายเป็นการหลุดรอดของตัวตนจากโลกนี้ไปสู่โลกเช่นนั้น หรือภาวะแห่งความมีตัวตนเช่นนั้น แต่นิพพานมีความหมายเป็นความดับสนิทแห่งความเร่าร้อน เผลอลความเสียบแทงยอกตำ และความผูกพันร้อยรัดอันมีอยู่ในจิตใจของมนุษย์โดยตัดต้นเหตุแห่งความเป็นอยู่อย่างนั้นเสียได้สิ้นเชิง (พุทธทาสภิกขุ, 2519) ฉะนั้น จึงจัดว่านิพพานเป็นสัจธรรมด้วยว่านิพพานมีความเป็นจริงอยู่เสมอ โดยเฉพาะเป็นจริงสำหรับผู้ปฏิบัติตามหลักคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า

บทสรุป

ทฤษฎีสัจธรรมหรือทฤษฎีความจริงตามทัศนะของนักปรัชญาตะวันตก มีอยู่ 4 ทฤษฎีด้วยกัน คือ 1) ความจริง คือ ความตรงกันระหว่างความเชื่อที่เกิดจากการรับรู้และสิ่งภายนอก 2) ความจริง คือ สิ่งที่น่าไปปฏิบัติได้ 3) ความจริง คือ ความสำเร็จ หรืออรรถประโยชน์จากการปฏิบัติ และ 4) ความจริง คือ สิ่งที่พิสูจน์ทดลองได้ด้วยประสบการณ์ (รศ.ชัยวัฒน์ อุตพัฒน, 2539)

ทฤษฎีความจริง 4 ประการของนักปรัชญาตะวันตกข้างต้นนี้ ไม่เชื่อก็ต้องเชื่อ เพราะว่ามันเป็นสิ่งที่พระพุทธศาสนาได้ประกาศยืนยันมาแล้ว 2,500 ปี คือ 1) ความจริง คือ ความตรงกันระหว่างการรับรู้และสิ่งภายนอก หรือความจริง คือ ความตรงกันกับข้อเท็จจริงนั้น พระพุทธศาสนาประกาศยืนยันความจริงในระดับนี้ไว้อย่างชัดเจนว่า ความจริง คือ สิ่งที่ลงรอยกัน หรือตรงกันกับข้อเท็จจริงถ้าขัดแย้งไม่ตรงกัน ก็ถือว่า ไม่เป็นความจริง นอกจากนี้พระพุทธศาสนาไม่เน้นเฉพาะความจริงที่ตรงกันทางประสาทสัมผัสเท่านั้น แต่ยังชี้ถึงความตรงกันระหว่างการหยั่งรู้ภายใน (ญาณทัศนะ) กับความจริงภายนอกอีกด้วย 2) ความจริง คือ ความไม่ขัดแย้งกันในส่วนทั้งหมด หรือความจริง คือ ความสอดคล้องกันจากหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าจะสังเกตเห็นว่า พุทธปรัชญาไม่เน้นเฉพาะความจริงที่ลงรอยกัน ทางทฤษฎีเท่านั้น แต่ยังเน้นถึงความจริงที่ลงรอยกันระหว่าง ภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติด้วย 3) ความจริง คือ อรรถประโยชน์ที่ได้จากการปฏิบัติ หรือสิ่งที่เป็นจริง คือ สิ่งที่เป็นประโยชน์ และสิ่งที่เป็นประโยชน์คือสิ่งที่เป็นจริงนั้น จะสังเกตเห็นว่า พุทธปรัชญาจะไม่สนับสนุนหลักการหรือแนวคิดที่ว่า ความจริงทุกอย่างจะต้องมีประโยชน์หรือความมีประโยชน์ทุกอย่างจะต้องเป็นจริง แต่จะเน้นว่าความจริงจะต้องเป็นสิ่งพิสูจน์ได้

ด้วยประสบการณ์สามัญหรือประสบการณ์พิเศษ สามารถนำไปปฏิบัติได้และผลการปฏิบัตินั้น จะต้องนำไปสู่ความสงบสุขจริงที่สูงขึ้นไป 4) ความจริง คือ สิ่งที่มีพิสูจน์ทดลองได้ หรือความจริง คือ สิ่งที่มีพิสูจน์ได้ ด้วยประสบการณ์นั้นๆ จะสังเกตเห็นว่า สิ่งที่เป็นความจริงทางพุทธปรัชญาได้จะต้องมีเหตุผล (สนิทานัง) พิสูจน์ทดลองได้ (เอหิ ปัสสีโก) เป็นที่ยอมรับโดยบัณฑิตทั้งหลาย (เวทิตัพโพ วิญญูหิ) และเป็นความจริงสากลตลอดไป (อกาลิโก) (พระมหากานต์ชัย จิรกนฺโต (แสงแก้ว), 2543)

จากการมองความเป็นจริง หรือมองทฤษฎีสัจธรรมของปรัชญาตะวันตกและทฤษฎีสัจธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาทแล้ว ยิ่งทำให้เห็นความเป็นสัจธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาทเด่นชัดยิ่งขึ้น คือ ไม่ว่าจะ เป็นทฤษฎีการเกิดและดับของจิต ทฤษฎีการเกิดและตายของสรรพสิ่ง ทฤษฎีกรรมวิภาค และทฤษฎี นิพพานในพุทธปรัชญาเถรวาทแล้ว ล้วนแต่เป็นทฤษฎีที่มีความเป็นสัจธรรม คือ มีความต้องเป็นอย่างนั้น ความต้องปรากฏอย่างนั้นอย่างแน่นอน เช่น คำสอนที่ว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เป็นต้น เพียงเท่านี้ก็ เป็นเครื่องยืนยันถึงความเป็นสัจธรรมของพุทธปรัชญาเถรวาทได้แล้ว เพราะเป็นไปได้ว่า คนทำดีจะไม่ได้ดี หรือคนทำชั่วจะไม่ได้ชั่ว ถ้าจะมีก็ได้เพียงเสี้ยวหนึ่งเท่านั้น แต่ในความเป็นสากลของพุทธปรัชญาแล้ว ยืนยันอย่างเต็มที่ว่า คนทำดีย่อมได้ดี และคนทำชั่วย่อมได้ชั่ว (กัลยาณการี กัลยาณัง ปापการี จะ ปापกัณ) ฉะนั้น จากประเด็นนี้ก็จะเห็นความเป็นเหตุเป็นผลและเป็นสัจธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาทได้แล้ว

เอกสารอ้างอิง

- ชัยวัฒน์ อัดพัฒนา, รศ. (2539). *ญาณวิทยา (ทฤษฎีความรู้)*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ปัญญานันโท. (2542). *พระพุทธะกับวิทยาศาสตร์*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- พระมหากานต์ชัย จิรกนฺโต (แสงแก้ว). (2543). มโนทัศน์เกี่ยวกับสิ่งที่มีอยู่จริงตามทรรศนะของพระพุทธศาสนา: การศึกษาเชิงวิเคราะห์. *วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต*, สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.
- พระเทพวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวัฒน์). (2535). *แบบไหว้พระสวดมนต์ และหลักกรรมในการเจริญวิปัสสนา*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- พระราชธรรมนิเทศ (ระบบ ฐิตญาโณ). (2535). *ธรรมปริทัศน์ 2 (อธิบายธรรมวิภาค ประเด็นที่ 2)*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- พุทธทาสภิกขุ. (2514). *นิพพาน*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ธรรมบุชา.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์. (2506). *อภิธรรมมัตถ สัจคหบาลีและอภิธรรมมัตถวิภาวินีฎีกา ฉบับแปลเป็นไทย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- ลักษณะวัต เจริญพงศ์. (2541). ความรู้ในพุทธปรัชญา. *วารสารพุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*. ปีที่ 4 ฉบับที่ 23 พฤษภาคม-ธันวาคม 2541.
- สุขวัฒน์ ทองเพ็ญ. (2542). *พูดให้คิด*. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพฯ: โคโลมเบีย (ไทยแลนด์).